

До 100-річчя з дня народження академіка П.Т.Тронька

УДК 94(477)(092)

В.С.Прокопчук, О.М.Завальнюк

Його надихала любов до рідної України

Висвітлюються основні етапи життєвого, наукового і управлінського шляху видатного громадського, державного і політичного діяча, вченого-історика, одного із організаторів історичної науки, наукового краєзнавства, пам'ятко- і музеєзнавця, академіка Національної Академії наук України, Героя України, Почесного професора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, українського патріота і гуманіста, самовідданого трудівника на ниві українського національного відродження, високоерудованої і шанованої в різних колах людини – Петра Тимофійовича Тронька, якому 12 липня 2015 року мало б виповнитися 100 років від дня народження.

Ключові слова: академік П.Т.Тронько, Верховна Рада УРСР, Рада Міністрів УРСР, політика історичної пам'яті, Національна спілка краєзнавців України, історичне краєзнавство, пам'яткоохоронна робота, наукові праці, підготовка наукового-педагогічних кадрів, громадська діяльність.

Академік П.Т.Тронько за довгих 96 років життя залишив яскравий слід у багатьох сферах своєї кипучої і багатогранної діяльності. Не випадково, пам'ять про нього – одного із найбільш авторитетних вчених і неперевершених організаторів історико-краєзнавчої діяльності – українська держава вшанувала на високому рівні. З нагоди 100-річчя від дня його народження Верховна Рада України у своїй спеціальній постанові “Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2015 році” зобов'язала: з метою консолідації та розвитку історичної свідомості українського народу, збереження національної пам'яті урочисто відзначити цю подію на державному рівні [1]. Україна вшанувала свого Героя, людину, яка в добу державної незалежності присвятила їй усього себе.

Петро Тимофійович був представником складної, суперечливої і багатой на різні цивілізаційні катаклізми епохи, одним із творців і віддзеркаленням буремного ХХ століття. Народився 12 липня 1915 року на хуторі Побірки (тепер село Заброди) Богодухівського повіту Харківської губернії. У сім'ї Явдохи

і Тимофія Троньків було трое дітей – Петро, Дмитро і Ганна. Батька ще у 1920 році забрав тиф, і на долю старшого сина Петра лягли чоловічі турботи, необхідність допомагати матері ставити на ноги малих дітей й водночас пробивати кризь життєві труднощі і проблеми свою життєву стежку.

Закінчив сільську початкову школу, у Богодухові – неповну середню і технікум. Хотілося стати моряком, однак спроба вступити до Севастопольської морської школи виявилася невдалою. Щоб підтримати сім'ю, подався на Донбас. 1932 року працював у забої на шахті в м.Дзержинську Донецької області. Вступив до професійної спілки гірників. Однак мати кликала додому, де потрібна була його допомога. Голодного 1933 року повернувся у рідний край, влаштувався учителем у неповну середню школу с.Кленове, викладав українську мову і літературу, суспільствознавство, як справедливо наголосив академік В.Г.Кремень, не стільки як фахівець, скільки грамотніший за тих, кого навчав [8, с. 34].

Близький за віком до своїх вихованців, він легко знаходив мову як з ними, так і молодими жителями села, які 1934 року обрали його секретарем сільської комсомольської організації, а згодом й депутатом сільської ради. Тоді зробив перший крок до громадсько-політичної діяльності. Звідси почався кар'єрний ріст: протягом 1935–1936 рр. був помічником директора школи сільськогосподарського учнівства з виховної роботи у м.Лебедині Харківської, нині Сумської, області, брав участь у житті комсомольської організації, зокрема – ліквідації неписьменності. Досягши призовного віку, влився в ряди армії, у 1936–1937 рр. навчався в Єйській школі морських льотчиків. Так доля повернула юнака до омріяної морської справи, але не надовго.

Демобілізованому комсомольцю з непоганою для того часу освітою доручили очолити Лебединський дитячий будинок. На юнацькі плечі лягла турбота з утримання й виховання 200 дітей-сиріт. Зразу ж влився в комсомольське життя Лебединщини – 1937 року був обраний секретарем – завідувачем відділу шкіл Лебединського райкому комсомолу, через рік очолив комсомольську організацію району. 1939 року став членом ВКП(б), його обрали секретарем Сумського обкому ЛКСМУ.

Початок політичної діяльності припав на роки репресій. Одного разу в Конча-Заспі Петро Тимофійович повідав: “Часи були страшні. У нас у Лебедині, де я працював секретарем райкому комсомолу, був герой громадянської війни Харитон Мусійович Фролов. До революції його гноїли в царських казематах. З початком громадянської командував партизанською бригадою, мав орден Червоного Прапора, заслужити який було важче ніж Зірку Героя. Його сім'ю знищили денікінці. “Де твій батько?” – запитав малого денікінський офіцер. А той по-дитячому: “Деніківців б'є...”. Ударом шаблі білогвардієць забрав життя дитини, а за ним і матері. І ось такого відданого сина трудового народу несподівано для всіх нас вмить зробили його “ворогом”. Під час допиту, не витримавши моральних й фізичних тортур, Х.М.Фролов жбурнув у слідчого стільцем, відібрав наган і кілька днів сидів, забарикадувавшись у кабінеті.

Взяли голодом і безсонням. Щось відбили. Через рік випустили, скоро й помер. Ми йому пізніше погруддя в Лебедині встановили”.

Ось тоді й надшербилася віра в справедливість сталінської влади. І коли Петру Тимофійовичу запропонували піти на службу до НКВС, відхрещувався, як міг. Захистив перший секретар райкому партії, пославшись на те, що він у резерві на першого секретаря райкому комсомолу. Згодом, як людина з власними переконаннями, не раз зазнав переслідувань з боку владоможців.

У двадцятих числах вересня 1939 року ЦК компартії України сформував і надіслав до Львова перший великий загін партійних, комсомольських, радянських і господарських працівників, у складі якого був П.Т.Тронько – секретар Сумського обкому комсомолу. Отримав інструкції безпосередньо від секретарів ЦК ЛКСМУ Якова Хоменка та Миколи Кузнецова, і в складі ешелону працівників на чолі із заворгом ЦК КП(б)У М.Зленком вирушив у Західну Україну допомагати щойно “визволеним” місцевим жителям розбудовувати нове життя, зокрема – у Станіславському воєводстві, де вже діяли обласне, десять міських і повітових тимчасових управлінь, 119 волосних і 915 селянських комітетів. Тимчасове обласне управління очолив М.В.Груленко, згодом перший секретар Станіславського обкому компартії України.

У грудні 1939 року ЦК ЛКСМУ прийняв постанову про прийом передової молоді до лав ЛКСМУ, затвердив склад бюро обкому комсомолу. Почали з вивчення в молодіжних гуртках статуту ВЛКСМ, формування активу, з якого вирости видагні діячі, як-от Григорій Ткачук – колишній батрак з Отинійського району, згодом прославлений голова колгоспу “Україна” Городоцького району на Хмельниччині, двічі Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради СРСР, якому П.Т.Тронько вручав комсомольський квиток ще там, на Станіславщині. 10 вересня 1940 року, на час проведення першої обласної комсомольської конференції Станіславщини, в регіоні існувало 630 первинних комсомольських осередків, які об’єднували 6,5 тис. юнаків і дівчат [43, с. 11]. Як депутат від Назавизівського виборчого округу Надвірнянського повіту в числі 1484 представників від усіх виборчих округів брав участь у Народних зборах Західної України у Львівському оперному театрі. Збори прийняли Декларацію про встановлення радянської влади в Західній Україні та Декларацію про возз’єднання з Радянською Україною. В останній зазначалося: “Просити Верховну Раду Союзу РСР прийняти Західну Україну до складу Союзу РСР, включити Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки з тим, щоб з’єднати український народ в єдиній державі” [43, с. 20].

Ці події Петро Тимофійович згадував не раз, як одну з яскравих і найбільш достойних сторінок своєї біографії, констатуючи, як їх учасник і свідок, невідробну радість і щирість західноукраїнців у їх прагненні об’єднатись з українським народом в єдину сім’ю.

Війна була очікуваною, але увірвалася в мирне життя все ж несподівано. О 5-ій ранку 22 червня 1941 року на квартиру зателефонував з обкому партії

Я. Колотуха, повідомив страшну звістку. Негайно направився в обком партії на екстрену нараду. О 9-й перший секретар Петро Тронько вже вів нараду апарату Станіславського обкому комсомолу. Роз'їхались в усі 37 районів області, а він – у Надвірнянський райком комсомолу для участі в мітингах, зборах трудящих, молоді. Ввечері 22 того ж дня зателефонував перший секретар ЦК ВЛКСМ Микола Михайлів, щоб в'янити, як діє обласна комсомольська організація у воєнних умовах, чим допомагає військам, дав деякі настанови.

Жителі області чим могли допомагали 12-й армії генерала Павла Понделіна: формували винищувальні загони (у Станіславі він налічував близько 200 осіб), готували оборонні рубежі, комсомольське підпілля, вступали до лав армії. До війська пішли всі секретарі обкому комсомолу. Перший секретар обкому партії увійшов до складу військової ради 12-ої армії [43, с. 33-37].

З наступом ворога отримав директиву прибути до Києва, в ЦК ЛКСМУ, і 2 липня залишив Станіслав. У біографії Петра Тимофійовича є такий рядок: “У ніч з 2 на 3 липня 1941 року біля Залісецького лісу, що в Дунаєвському районі Кам'янець-Подільської області, попав під сильне вороже бомбардування, зазнав перших військових випробувань”. 1994 року, побувавши в Залісцях, розповідав, що наліт ворожої авіації був несподіваний, завдав великих втрат, навкруги лежали вбиті, поранені... [16, с. 11].

3 липня, дібравшись до Києва, доповів секретарям ЦК ЛКСМУ про проведеною за десять воєнних днів роботу, здав документи і разом із секретарями Волинського та Львівського обкомів комсомолу Валентином Клочком і Олександром Олексієнком пішов на фронт захищати рідну землю. Дружина Валентина Іванівна з дочкою Ларисою евакуювались в Оренбурзьку область. Розпочалися важкі воєнні випробування. Брав участь в оборонних боях за столицю України. Дійсна служба в 1936–1937 рр., навчання в школі морських льотчиків визначили місце на фронті – став помічником начальника політвідділу по роботі серед комсомольців 26-го району авіабазування та маневреної авіаційної групи Південно-Західного фронту. Згодом воював у складі Сталінградського, Південного і 4-го Українського фронтів, був помічником начальника політвідділу 8-ої повітряної армії, у складі якої воювали легендарний Володимир Лаврененков, відважна Лілія Литвяк. Вона загинула в нерівному бою з месершмітами, а П. Т. Тронько в статті “Лілія” в “Комсомольській правді” повідав про героїчний подвиг льотчиці [26]. На фронті майор П. Т. Тронько був контужений. 1942 року нагороджений медаллю “За бойові заслуги”, 1943-го – орденом Червона Зірка та медаллю “За оборону Сталінграда”.

Під час боїв за визволення столиці України був відкликаний на комсомольську роботу, очолив Київський обком і міськком комсомолу. До Києва в'їхав 6 листопада 1943 року в колоні автомобілів разом з маршалом Г. К. Жуковим, М. С. Хрущовим, М. П. Бажаном, О. П. Довженком, Ю. І. Яновським. Місто було суцільною руїною, що й визначило головні завдання комсомольців і молоді –

відбудова зруйнованої столиці, допомога фронту, дітям-сиротам, фронтовикам-інвалідам. У Києві із 850 тис. довоєнних мешканців на день визволення залишилося 330 тис., здебільшого старі і малі. Необхідно було взяти шефство над відбудовою Хрещатика, мобілізувати молодь визволених територій. На заклик комсомолу на початок 1944 року на відбудову міста прибуло 10 тис. осіб, головним чином дівчат із сільської місцевості. Щодня після роботи, по кілька годин трудилися і працівники партійних, радянських, комсомольських органів, творчих організацій. Поруч з Петром Троньком на Хрещатику розбирав завали Павло Тичина, що й зафіксував у вірші “О мій дружику, о мій братику, попрацюємо на Хрещатику” [19, с. 52].

У 1946 р. обрали другим секретарем ЦК ЛКСМУ, і на плечі 30-річного молодого чоловіка лягли турботи всеукраїнського масштабу. Працювати ставало все важче ще й тому, що сталінська репресивна машина активізувалася, ніби намагаючись надолужити послаблення часів війни. В Україні її уособлював перший секретар ЦК компартії України Л.М.Каганович, який взявся “чистити” комсомол. “Каганович Л.М. був страшною людиною, жорстокою, – згадував Петро Тимофійович. – Пронизує тебе своїми темними очима і раптом: “Ти чого так дивишся на Лазара Мойсейовича? Не любиш!? Хотів би вбити...” “Та ні, що ви...” А коліна трусяться, голос пропав. Що йому відправити тебе на той світ – один порух руки, один телефонний дзвінок. У мене було три зустрічі з Л.М.Кагановичем, і кожна залишила страшний осадок...”.

У тих умовах навчання у Вищій партійній школі ВКП(б) було своєрідним порятунком. Паралельно навчався і в Київському державному університеті, який закінчив екстерном 1948 року. Саме тоді серйозно задумався про власну наукову роботу. 1948 року був зарахований до аспірантури Академії суспільних наук. Взявся за виконання кандидатської дисертації на близьку йому тему: “Комсомольське підпілля Радянської України в боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни”, яку успішно захистив у 1951 році і отримав диплом кандидата історичних наук. Так визначився один із важливих напрямів його наукових досліджень – історія Другої світової війни, участь в ній комсомольців і молоді України. Тема була близькою, вистражданою власним фронтовим досвідом. А 1968 року відбувся захист докторської дисертації на тему: “Український народ у боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни”. В результаті П.Т.Троньку була присуджена, як тоді називалася, вчена ступінь доктора історичних наук. Ця тематика знайшла відображення в низці його монографій: “Безсмертя юних” (1957), “Бессмертие юных” (1958), “В боях за Вітчизну (1941–1945)” (1959, 1960), “Подвиг твоїх батьків” (1968, 1970) та ін. [27-29; 36; 39; 42]. Внесок Петра Тимофійовича в історію комсомолу, дослідження ролі молоді в боротьбі з нацизмом згодом був відзначений преміями Ленінського комсомолу (1984) та Миколи Островського (1987) [14].

Після закінчення аспірантури П.Т.Тронько очолив відділ науки і вузів (1951–1952), протягом 8 років (1952–1960) був секретарем Київського обкому партії.

Водночас у 1952–1953 навчальному році викладав курс історії Другої світової війни в Київському державному університеті. У ті роки тісно співпрацював не тільки з науковцями, а й освітянами, працівниками культури, письменниками, працівниками музейної і пам'яткоохоронної сфери. За твердженням Михайла Сікорського, колишнього генерального директора Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав”, тільки завдяки Петру Тимофійовичу – члену республіканського комітету з підготовки і святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією, було виконано величезний комплекс робіт з відбудови і благоустрою міста, облаштування музею А.Й.Козачківського в будинку, де не раз бував Тарас Шевченко і написав “Заповіт”, “Наймичку”. Після того, вже як заступник голови Ради Міністрів УРСР, допоміг у виділенні 30 га землі для музею під відкритим небом [21].

1961 року П.Т.Трощак висунули на посаду заступника голови республіканського уряду, якій віддав 17 років напруженої праці. Нова сфера діяльності стала ще більш складною і різносторонньою: охорона здоров'я, освіта, культура, власне – усі гуманітарні проблеми держави. Поширювалася вона і на міжнародні відносини [22]. Неодноразово для виконання різних державних доручень бував у Болгарії, Данії, Канаді, Німецькій Демократичній Республіці, Угорщині, Чехословаччині, Швейцарії, не кажучи вже про національні суб'єкти Союзу РСР. 1965 року очолюв урядову делегацію на XX сесію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку, виступив з доповіддю “Обов'язок ООН – зміцнювати мир!”. Попри “домашні заготовки”, доповідач активно реагував на хід сесії, деякі виступи, порушивши питання агресії США у В'єтнамі, від імені українського уряду гнівно засудив дії американської адміністрації: “З почуттям глибокого обурення слухала українська делегація виступ представника США в ООН, який намагався виправдати недозволене втручання його уряду у внутрішні справи волелюбного в'єтнамського народу. Немає і не може бути ніяких виправдань агресивним діям США у В'єтнамі!” [46, с. 405]. Глава української делегації обґрунтував позицію України, члена-засновника ООН, щодо врегулювання відносин між двома німецькими державами – ФРН та НДР, створення системи колективної безпеки в Європі на основі принципу нерозповсюдження ядерної зброї, ліквідації колоніалізму у Мозамбіку, Південній Родезії, Південно-Західній Африці, Бечуаналенді, Свазіленді, Басутоленді, Південній Аравії, Омані, Британській Гвінеї, на інших територіях [46, с. 409].

1967 року Петра Тимофійовича, як досвідченого організатора, відомого за межами України державного діяча, затвердили керівником делегації України на “ЕКСПО-67” в Монреалі (Канада), до складу якої входили Б.Є.Патон, В.А.Масол. Л.І.Жаботинський, В.П.Козаченко та ін. [23, с. 28]. Того ж року очолював делегацію на дні української культури в Чехословаччині. І таких прикладів можна навести чимало. Фотодокументи зафіксували чимало фактів, коли Петро Тимофійович здійснював подібні функції: рукостискання з президентом Індії Шастрі, з Фіделем Кастро, Микитою Хрущовим, зустрічі з Папою

Римським, видатними діячами культури, вченими, військовими – все це засвідчує високий державний і міжнародний рівень, на який піднявся українець П.Т.Тронько.

Успішно сполучав він службові обов'язки з науковою діяльністю, участю в низці проектів, які яскравою сторінкою вписалися в історію України. Передовсім – його головування в головній редколегії “Історії міст і сіл Української РСР”. За посадою і патріотичним покликом, він не міг стояти осторонь неодноразових звернень учасників нарад, семінарів, конференцій щодо написання історії населених пунктів України. Петро Тимофійович згадував: “До мене як до заступника Голови Ради Міністрів УРСР з питань науки, освіти і культури щоразу зверталися з різних трибун, в особистих розмовах і краєзнавці, і вчені нагадували, що і я – історик, кандидат історичних наук, просили зрушити з мертвого місця справу написання історії міст і сіл. Я розумів, що без підтримки ЦК Компартії України справу не здійснити, адже реальною силою на місцях були партійні комітети. Без вказівки зверху вони не займалися б краєзнавством, особливо з огляду на ідеологічні канони, небезпеку потрапити в розряд буржуазних націоналістів. У розмові з секретарем ЦК КПУ з ідеологічних питань Андрієм Даниловичем Скабою я повідомив йому думки багатьох відомих учених, громадських діячів. Мені здалося, що він вже був готовий до такої розмови, хотів і сам поділитися своїми міркуваннями і сумнівами: “Справа ця масштабна і складна з ідеологічної точки зору. Може влетіти нам, Петре Тимофійовичу”. ...Андрій Данилович запропонував мені очолити Головну редколегію. Пропозиція була несподіваною. Я завагався. Але після його запевнення в підтримці вирішив взяти на себе цю непросту і, головне, – ризиковану справу. Я тоді і сам не розумів, скільки років і сил забере вона...” [15, с. 252]. Цю важливу науково-краєзнавчу кампанію він провів через усі її етапи – від формування концепції, методичних засад – до публікації 26-ти томів українською і ще 14 – російською мовами, узагальнення досвіду на різних форумах, у наукових доповідях, публікаціях, відзначення більше півтори тисячі подвижників нагородами різного рівня. Й сам 1976 року став лауреатом Державної премії СРСР в галузі науки і техніки, за словами академіка М.В.Келдиша, голови Комітету з ленінських і державних премій СРСР, “за капітальну наукову працю, яка визначила новий напрям у радянській історіографії” [7].

Видання двадцятишеститомника з історії населених пунктів України Петро Тимофійович вважав своєю головною справою. На друге місце він ставив створення Музею народної архітектури і побуту, на третє – увічнення подвигу запорозького козацтва. Про ці важливі справи заступника голови Ради Міністрів УРСР й водночас з 1967 року голови Українського товариства охорони пам'яток історії й культури П.Т.Тронька написано чимало. Справді – героїчний подвиг на тлі заполітизованого, заідеологізованого духовного життя радянської доби.

Авторам доводилося бути в Пирогово і бачити не тільки 150-гектарний музей під відкритим небом, а й відчутти ту любов і шану, яку віддавали Петру Тимофій-

йовичу його працівники. Недарма народ присвоїв музею назву “Троньківка”, оцінюючи тим самим внесок голови УТОПШКА, під егідою якого й будувався музей, у збереження зразків архітектури і побуту всіх регіонів України. 20 березня 1997 р. академік запропонував поїхати в Пирогово, де на нього чекав колектив і були кілька невідкладних питань. Його невідступно супроводжував директор музею М.С.Ходаківський. А коли були вирішені головні справи, Петро Тимофійович почав згадувати: “Що ти там, Петре, звозиш до Києва всіляку “рухлядь”, – якимось досить серйозно “пожартував” перший секретар ЦК КПУ В.В.Щербицький. “Ви мені за ту “рухлядь” ще колись спасибі скажете”, – таким же жартом завершив пояснення Петро Тимофійович. Так воно і сталося. 9 червня 1972 р., напередодні відкриття музею, на оглядини всім складом прибуло політбюро ЦК КПУ. Наприкінці огляду Володимир Васильович подякував за працю і запропонував зробити ще й сучасне село. А в книзі почесних відвідувачів залишив запис: “Колектив музею зробив велику, корисну справу. Сердечне вам спасибі за це, дорогі товариші” [38, с. 94].

А ось меморіальний комплекс на Хортиці Петру Тимофійовичу не простили: відхід від класових позицій у висвітленні історії, роздмухування ролі запорозького козацтва, активізація національної ідеї... 1973 року комісія на чолі з новим секретарем ЦК КПУ з ідеологічних питань В.Ю.Маланчуком, вивчивши хід створення Державного заповідника на острові Хортиця, запропонувала відмінити прийняту 1965 року Радою Міністрів УРСР постанову “Про увічнення пам’ятних місць, зв’язаних з історією запорізького козацтва” (саме нею передбачалося спорудити на території України 45 гранітних обелісків, 25 скульптурних зображень визначних діячів українського козацтва, встановити 21 пам’ятний камінь, 50 стел, 14 меморіальних дощок) [2, с. 89], призупинити будівництво низки об’єктів. Замість козацької тематики наказали популяризувати історію радянського Запоріжжя, замість створення музею історії Запоріжжя передбачили філіал обласного краєзнавчого, а замість скульптурної групи “Козаки в дозорі” вирішили спорудити пам’ятник будівникам Дніпрогесу та ін. Був звільнений з посади заступник голови Запорізького облвиконкому М.П.Кищенко. Морально і фізично розбитий, він скоро помер. Автори доповідної записки “Про серйозні недоліки, допущені при будівництві історико-культурного заповідника на о.Хортиця та впорядкування зазначеного комплексу” пропонували оголосити сувору догану по партійній лінії П.Т.Троньку, що означало й розгляд питання про доцільність перебування на посаді. Пом’якшив вердикт комісії В.В.Щербицький – П.Т.Троньку вказали на неорганізованість та перебільшення у висвітленні козацької тематики [47].

У 70–80-і роки поряд з іншими державними, науковими, громадськими справами важливе місце в діяльності Петра Тимофійовича зайняла охорона пам’яток і пам’яткознавчі студії. Своє бачення основних напрямів цієї роботи він оприлюднив ще в грудні 1966 року у виступі на установчому з’їзді Українського товариства охорони пам’яток історії і культури, яке 1967 року очолив і вів упродовж 22 років – від успіху до успіху.

20 лютого 1967 року за поданням П.Т.Тронька уряд прийняв постанову “Про стан і заходи по дальшому поліпшенню охорони та збереження пам’ятників архітектури, мистецтва, археології та історії Української РСР”, таким чином на державному рівні зафіксувавши основні напрями, форми і методи пам’яткоохоронної роботи в республіці. Цей документ, пропозиції делегатів першого з’їзду УТОПК знайшли логічне відображення в Статуті товариства, який 12 червня 1967 року затвердила своєю постановою Ради Міністрів. Надалі, не зважаючи на велику завантаженість в уряді, а з 1978 року – ще й в Академії наук), Петро Тимофійович предметно скеровував діяльність багатомільйонного колективу УТОПКА. До його складу вдалося залучити 18 млн індивідуальних та колективних членів, створити невеликий, але оплачуваний апарат в областях, районах і містах й розгорнути масштабну роботу з вивчення та увічнення української історії. В масштабах республіки зареєстрували і взяли під охорону 23319 пам’яток історії і культури, сформували правове поле пам’яткоохоронної сфери, організували часткове будівництво й реставрацію тисяч пам’ятників практично в усіх районах і містах за організаційної та фінансової підтримки товариства. Внаслідок цього на кінець 1976 року кількість паспортизованих пам’яток збільшилася удвічі і нараховувала 47303 [45, с. 68].

У 60–80-і роки, за відсутності українського краєзнавчого центру, Товариство стало фактично координатором руху краєзнавців, організатором вивчення подій, явищ і особистостей минувшини в регіонах, популяризатором вітчизняної історії, запустило процес обговорення важливих краєзнавчих, пам’ятко- і музезнавчих питань на республіканських конференціях, нарадах, семінарах, круглих столах, в народних університетах, що діяли практично в кожному районі і місті, на сторінках друкованих органів товариства – інформаційно-методичного бюлетеня “Пам’ятники України”, згодом – журналу “Пам’ятки України”, редколегії яких очолював П.Т.Тронько, та інших видань. У полі зору голови УТОПКА були пам’ятки в першу чергу Києва. Високо оцінює допомогу Петра Тимофійовича в археологічних дослідженнях стародавнього Києва академік П.П.Толочко, називаючи його “добрим патроном і покровителем розкопок на трасі Подільської лінії метрополітену” [25, с. 31]. У період підготовки до відзначення 1500-ліття міста запропонував проект відтворення Золотих Воріт – візитки Києва. Товариство долучилося до відродження фонтану “Самсон”, Гостинного двору та Покровської церкви на Подолі, повернення з військового відомства території і будівель славетної Києво-Могилянської академії.

1969 року Товариство направило до Чигирина, Суботова, Холодного Яру спеціальну експедицію науковців (доктори наук О.С.Компан, Г.Н.Логвин, кандидати наук О.М.Апанович, В.К.Баран, С.К.Кілесо, письменник О.І.Микитенко та ін.) для оцінки стану збереження історичних місць і пам’яток, вироблення пропозицій щодо створення на їх базі державного історико-культурного заповідника. Ініціатива знайшла неоднозначну оцінку верхів на час погодження комплексу заходів, які включали оголошення Чигирина і Суботова

містами-заповідниками, Холодного Яру – національним заповідником-парком, проведення археологічних розкопок з метою пошуку резиденції Б.Хмельницького на Богдановій горі в Чигирині, створення там панорами оборони міста від турецько-татарської навали, музейного комплексу “Коліївщина” в Холодному Яру тощо. Однак чимало вдалося й зробити, зокрема відкрити 1979 року величний пам’ятник Богдану Хмельницькому на Богдановій горі в Чигирині [2, с. 91-92]. Не без участі Петра Тимофійовича увічнено події визвольної боротьби на полі Берестецької битви.

Не забував майор П.Т.Тронько своїх фронтових побратимів. За його ініціативи в Красному Лучі встановили пам’ятник відважній льотчиці 8-ої повітряної армії Лілії Литвяк, пам’ятні знаки авіаторам у Криму, меморіальні комплекси в урочищі Шумейковому, на полі Корсунь-Шевченківської битви, визволителям в Ужгороді, у рідних Забрдах. За внесок Товариства в будівництво “Музею Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, щонайменше 10 млн руб., значну роль у спорудженні цього комплексу П.Т.Тронько був відзначений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР [19, с. 57].

Академік багато працював над увічненням і популяризацією Тараса Шевченка, його творчого спадку. Ось деяка хроніка: 1961 року він бере активну участь у вшануванні пам’яті Т.Г.Шевченка з нагоди 100-річчя смерті поета; у 1962 р. – увійшов до складу республіканського комітету з відзначення 150-ої річниці від дня народження Кобзаря; 1963 року – затверджений членом республіканського Комітету з присудження премій імені Т.Г.Шевченка; у 1964 р. – один з активних організаторів відзначення 150-річного ювілею поета. Був головним промотором встановлення пам’ятника Т.Шевченка в Москві – переконував тих, хто боявся такої ініціативи, аргументом, що до цієї події закордон обов’язково випередить Союз у цій справі, організовував виготовлення пам’ятника в Україні, транспортування до Москви, монтування й відкриття, участь в якому взяли навіть члени політбюро ЦК на чолі з генеральним секретарем. У 1983–1985 рр. УТОПК ініціював і фінансував відтворення Тарасової світлиці – хати Ядловського на Чернечій горі, Успенського собору XII ст., в якому дві доби знаходилася домовина з тілом Т.Шевченка перед похованням на Чернечій горі, впорядкування інших об’єктів, пов’язаних з життям і діяльністю Кобзаря. На всі ті заходи Товариство на чолі з П.Т.Троньком виділило 10 млн руб. [45, с. 71]. 1965 року, як голова української делегації на XX сесії Генеральної Асамблеї ООН, Петро Тимофійович подарував Генсеку ООН Утану великоформатний, чудово ілюстрований “Кобзар”. Згодом, як депутат Верховної Ради від Канівського виборчого округу, став на захист природного довкілля Тарасової могили, ініціював обговорення питання у Верховній Раді, у засобах масової інформації, і в потужній сув’язі з головою Українського Фонду культури академіком Б.І.Олійником та за підтримки інших патріотів поламав зусилля олігархів щодо забудови промислової зони перед Чернечою горою [46, с. 428-433]. І це лише окремі, правда, досить важливі справи, пов’язані з іменем Великого Кобзаря. А були ще багато й інших,

зокрема, облаштування пам'ятних місць у селах Моринці, Кирилівка, Будище на Черкащині.

Важливе місце в пам'яткоохоронній діяльності П.Т.Тронька зайняло відтворення видатних пам'яток минулого, зокрема Михайлівського та Успенського соборів у Києві. 1995 року разом з письменником О.Гончарем та архітектором О.Силиним підготував на ім'я керівника держави доповідну записку з цього питання. В результаті цього 9 грудня того ж року вийшов указ Президента України "Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури", була створена комісія з питань відтворення видатних пам'яток на чолі з академіком П.Т.Троньком. Кабінет Міністрів України за участі Комісії розробив і затвердив у квітні 1999 року спеціальну Програму відтворення 56 видатних пам'яток, які увійшли до першої черги масштабних реставраційних робіт. Серед них була і Ринкова площа Старого міста в Кам'янці-Подільському. Благодійний фонд, очолюваний П.Т.Троньком, зібрав за 10 років функціонування чималі кошти, витрачені здебільшого на науково-дослідні, проектно-вишукувальні, археологічні, консерваційні та реставраційні заходи, зокрема з відтворення Михайлівського Золотоверхого та Успенського соборів. Надавалась допомога відновленню інших зафіксованих Програмою пам'яток минулого. Як голова редколегії, очолював важливу та складну роботу з підготовки Зводу пам'яток історії і культури України, видання перших книг Зводу, присвячених Києву [10].

1978 року Петро Тимофійович завершив свою діяльність на посаді заступника голови Ради Міністрів, перейшов на роботу в Академію наук, був обраний академіком, віце-президентом АН УРСР. Наступного року очолив новостворений відділ історико-краєзнавчих досліджень. Був членом бюро національного комітету істориків СРСР, упродовж 1979–1988 рр. очолював радянську частину Комісії істориків СРСР–ЧССР, створеної Академіями наук обох країн ще 1967 року. Як віце-президент Міжнародного комітету славістів організував підготовку і проведення 1983 року в Києві IX міжнародного з'їзду славістів. Під його редакцією побачило світ чимало фундаментальних історичних видань [4; 31-32; 34; 37; 44].

Справжнім і улюбленим дітищем останніх десятиліть життя і діяльності академіка П.Т.Тронька стала Спілка краєзнавців. Зважаючи на розгортання краєзнавчого руху в умовах перебудови і гласності, багаточисельні звернення краєзнавців, краєзнавчих товариств, 1988 року він направив до ЦК КПУ листа з пропозицією підтримати ідею відродження координаційного краєзнавчого центру. А 27 березня 1990 року в приміщенні тоді ще музею В.І.Леніна (нині Український народний дім) відбувся установчий краєзнавчий з'їзд, у роботі якого взяла участь і делегати з Хмельниччини – І.С.Винокур, Е.Р.Лалетін, С.П.Пилявський, В.С.Прокопчук, А.В.Сваричевський. Делегати заслухали та обговорили доповіді академіка НАН України П.Т.Тронька "Досвід та проблеми розвитку історичного краєзнавства в Україні", члена-кореспондента НАН України А.П.Непокупного "Роль краєзнавства в дослідженні культури",

президента Географічного товариства О.М.Маринича “Географічне краєзнавство, наукові основи і напрями дослідження” й проголосували за створення Всеукраїнської спілки краєзнавців (ВСК) – спадкоємиці репресованого на початку 1930-х років Українського комітету краєзнавства. Були обрані керівні органи Спілки – правління, президія, ревізійна колегія, очільники – П.Т.Тронецько (голова правління), Г.С.Косян, Л.Л.Макаренко, А.П.Непокупний (заступники голови), Ю.З.Данилюк (відповідальний секретар), Є.М.Скляренко (голова ревізійної комісії). З’їзд прийняв звернення “До всіх, хто закоханий у рідний край, хто шанує його минуле й вірить у його майбутнє”. Так постала в Україні головна краєзнавча інституція, якій судилося велике майбутнє [18, с. 142-143].

За короткий час під керівництвом П.Т.Тронецького були створені обласні, районні, міські, а подекуди й первинні осередки ВСК, прийнятий Статут, для відзначення краєзнавців встановлені премія імені академіка Д.І.Яворницького та звання “Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців”. 1993 року відроджено журнал “Краєзнавство”. За участі Петра Тимофійовича проведено 13 всеукраїнських конференцій з історичного краєзнавства, видано збірник “Репресоване краєзнавство”, засновано журнал “З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВС–КДБ”, науковий збірник “Історія України. Маловідомі імена, події, факти”, видано значний масив краєзнавчої літератури. Тільки за період між Другим і Третім з’їздами ВСК було проведено понад 400 міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-краєзнавчих конференцій. Каталог виставки краєзнавчих надбань міжз’їздівського періоду зафіксував 472 окремих видання [24, с. 133-157].

У 1990–2011 рр. Петро Тимофійович, продовжуючи успішно виконувати покладені на нього функції організатора і координатора діяльності сотень краєзнавчих інституцій, тисяч подвижників краєзнавства, знаходив час для теоретичного і практичного осмислення нагромадженого досвіду. У низці праць він висвітлює історичні аспекти краєзнавчого руху [35; 38; 40-41], викристалізував цінний досвід попередників, зокрема краєзнавчого активу, в теоретичному плані розробляв основні напрями, зміст, форми і методи краєзнавчого руху в нових історичних умовах.

Ще 1989 року очолив колектив авторів першої в українській історіографії радянської доби монографії “Історичне краєзнавство в Українській РСР” [5], у якій на глибокій джерельній базі відображено історію становлення, формування змісту та основних напрямів історичного краєзнавства в республіці як складової історичної науки. Серед авторів колективної монографії відомі історики, краєзнавці В.О.Горбик, Ф.П.Шевченко, Ю.З.Данилюк, Є.М.Скляренко, С.І.Кот, О.Б.Коваленко, В.М.Курило та ін. Петро Тимофійович був відповідальним редактором цього монографічного дослідження, автором передмови, висновків, II-го розділу, в якому узагальнив досвід написання і видання в Україні історії фабрик, заводів, колгоспів, населених пунктів. Окремим підрозділом повідав про титанічну працю стотисячного краєзнавчого активу з підготовки і видання “Історії міст і сіл Української РСР”, її вплив на

відродження і розгортання краєзнавчого руху в Україні у 60–80-і роки ХХ ст. [5, с. 62–67].

Значно поглибив порушені в монографії проблеми краєзнавчого руху збірник доповідей і повідомлень I всесоюзної конференції з історичного краєзнавства, яка 1987 року проходила в м. Полтаві [6]. Збірник вийшов під редакцією П.Т.Тронька, вмістивши 47 статей 48 авторів, серед яких були відомі в країні науковці – Д.С.Лихачов, Л.А.Донських, А.В.Санцевич, В.Г.Сарбей, С.О.Шміт та ін. Стаття академіка П.Т.Тронька, присвячена історії української краєзнавства, узагальнювала набутий досвід, визначала перспективи. Вже тоді він підняв низку актуальних проблем: про дисертабельність краєзнавчої тематики, відновлення краєзнавчого журналу, який, на його думку, міг називатися “Історичне краєзнавство”, посилення пам’яткознавчого й пам’яткоохоронного краєзнавчих напрямів, шкільного краєзнавства. Виголошені ідеї згодом були успішно втілені в життя [6, с. 8–15].

Свої напрацювання з історії, теорії і практики краєзнавчого руху академік узагальнив у книзі “Краєзнавство у відродженні духовності та культури. Досвід, проблеми, перспективи” [35]. У ній важливе місце відведено питанням збереження і примноження історико-культурної спадщини, розвитку як наукових, так і громадських форм краєзнавства, зокрема й церковного. Новим етапом розробки теоретичних проблем краєзнавства стала монографія “Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи)”. Видана на межі ХХ–ХХІ тисячоліть, вона представила панораму краєзнавчого руху в його історичній тягlostі, підсумувала досвід і визначила перспективи розвитку національного краєзнавства в умовах розбудови незалежності України. Доповнена добіркою раніш не публікованих документів, додатками, світлинами важливих краєзнавчих подій вона стала настільною книгою організаторів краєзнавчого руху, дослідників рідного краю [38]. У цій праці автор широко охарактеризував основні ознаки терміну “краєзнавство”: по-перше, – це комплексне вивчення суміжними науками конкретного регіону, його історії, географії, природи, етнографії та ін.; по-друге, – це могутній науковий рух, який втягує у вивчення краю, популяризацію знань про нього широкі маси населення; по-третє, – це і громадський рух за збереження історико-культурної спадщини. Визначено об’єкт дослідження – конкретний регіон та предмет – його історія, природа, населення, господарство, культура, пам’ятки матеріальної і духовної культури. Вчений переконаний, що історичне краєзнавство здійснюється у двох організаційних формах: державній (діяльність науковців, гуманітарних інститутів НАН України, викладачів і студентів ВНЗ, учнів загальноосвітніх шкіл, працівників архівів, музеїв, бібліотек та ін.) і громадській (громадські інституції, у т.ч. – ВСК, УТОПШК, музеї на громадських засадах тощо) [38, с. 11–13]. У кількох підрозділах обґрунтовано перспективні напрями історико-краєзнавчих досліджень (історіографія історичного краєзнавства, регіональні проблеми історії України, історія населених пунктів, козацька доба, пам’яткознавча тематика, етнографія, література краю, церковна історія,

природа, географія). Окремі аспекти краєзнавчого руху та історико-регіональних досліджень розглядаються і в наступних виданнях [40-41].

З кінця 90-х років все настирливіше звучала ідея перевидання історії міст і сіл України в новому історіографічному осмисленні. У доповіді на III з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців (29 жовтня 2003 р.) Петро Тимофійович визначив її як головний напрям прикладання краєзнавчих сил, зазначивши, що "...найпріоритетнішим, найголовнішим завданням нашої творчої організації, безумовно, є виконання президентського розпорядження про підготовку на основі вимог сучасної української історичної науки багатотомного енциклопедичного видання "Історія міст і сіл України". Адже від часу виходу в світ попередньої фундаментальної історії міст і сіл України в 26 томах, яка досі не має аналогів у світі, уже минуло більше чверті століття. За цей період в нашій країні відбулися величезні зміни. Наш почесний обов'язок – із залученням нових архівних документів докласти всіх зусиль до видання нової багатотомної "Історії міст і сіл". Ця праця повинна красномовно засвідчити перед народами планети, що ми – велика нація, що, незважаючи на жорстокі удари долі упродовж минулих тисячоліть, український народ зберіг свою ментальність, культуру, правічні традиції, зробив вагомий внесок у розвиток світової цивілізації" [24, с. 41].

На з'їздах, пленумах ВСК, всеукраїнських конференціях і, передусім, на десятиї, яка 2001 року відбулася в Донецьку, вироблялася концепція видання, його методологічні засади. Вони поглиблювалися на аналогічних регіональних науково-методичних, науково-краєзнавчих форумах, проходили апробацію на місцях. Досвід напрацьовувався в усіх регіонах. На Хмельниччині, наприклад, краєзнавець І.А.Стасюк, керівник відомої пошуково-видавничої групи, ще 1996 року опублікував книгу нарисів про 55 населених пунктів Теофіпольського району в новій історіографічній редакції. Державний архів Хмельницької області на чолі з кандидатом історичних наук П.Я.Слободянком 2004 року презентував перші томи історії місцевих громад Білогірського, Вінківського, Деражнянського і Ярмолинського районів. У відповідності з вимогами часу опубліковані книги з історії сіл Лисець, Блищанівка і Михайлівка, м. Дунаївці в Дунаєвському районі. Практично в кожній області окремими виданнями або в наукових збірниках, журналах друкувалися нариси з історії міст, селищ і сіл, в яких поглиблювалося, доповнювалося переоцінювалося раніш опубліковане.

12 червня 2009 року в залі Київського національного університету імені Тараса Шевченка за участі директора Інституту історії України НАН України академіка В.А.Смоля, заступника голови Національної спілки краєзнавців України члена-кореспондента НАН України О.П.Решета, під головуванням академіка П.Т.Тронька відбувся пленум НСКУ, який обговорив першочергові завдання краєзнавчого руху. Окремим 3-ім пунктом постанови зібрання доручило президії Спілки звернутися із зазначених питань до державних органів влади "для розробки методичних рекомендацій з підготовки енциклопе-

дичного видання “Історія міст і сіл України” створити науково-методичний підрозділ” [13, с. 13]. Того ж дня, після пленуму, відбулася нарада, на якій були обговорені концептуальні засади організаційно-методичної роботи з підготовки енциклопедичного видання “Історія міст і сіл України” [9]. Однак після смерті академіка П.Т.Тронька, мабуть, з огляду й на серйозні проблеми в державі, у першу чергу фінансового характеру, практичні дії загальмувалися. Це непокоїть краєзнавчу громадськість, готову до втілення задуманого. Реалізація ідеї голови НСКУ щодо видання історії населених пунктів України в новій редакції була б найкращим пам’ятником патріархові українського краєзнавства.

У полі зору голови Спілки завжди була турбота про поповнення краєзнавчих рядів за рахунок студентської та шкільної молоді. Спілка була серед фундаторів руху учнівської молоді за збереження і примноження традицій, звичаїв та обрядів народу під назвою “Моя земля – земля моїх батьків”, низки експедицій історико-краєзнавчого характеру, у тому числі “Сто чудес України”, “Краса і біль України”, “Свята спадщина”, “Історія міст і сіл України”, започаткованої 2010 року, акції “Пам’ять”, підтримувала діяльність Малої академії наук. У квітні 1992 року разом з дунаївчанином Ф.П.Шевченком, членом-кореспондентом НАН України, приїхавши на науково-краєзнавчу конференцію “Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля”, Петро Тимофійович побував у Маківській середній, Михайлівській і Слобідкоракнівській неповних середніх школах, цікавився рівнем шкільної і краєзнавчої роботи, її формами і напрямками, конкретними результатами і проблемами. І навіть тоді, коли Спілка його ж стараннями отримала статус національної, на IV з’їзді НСКУ наголошував на необхідності взаємодії професійних істориків-краєзнавців з учнівською і студентською молоддю в питаннях краєзнавства.

Петро Тимофійович прагнув створити універсальний підручник або навчальний посібник з краєзнавства, мав предметну розмову з цього питання з професорами І.С.Винокуром, Л.В.Баженовим, В.С.Прокопчуком. Було розроблено проспект підручника, однак несприятливі обставини відтермінували реалізацію задуму, хоча вдалося здійснити частину ідеї – В.С.Прокопчук підготував і видав рекомендований МОН України до вжитку у ВНЗ та школах навчальний посібник “Шкільне краєзнавство” [17]. А вже наступники Петра Тимофійовича, у першу чергу О.П.Реєнт і Р.В.Маньківська, довели справу до логічного кінця – сформували авторський колектив, до якого ввійшли і подоляни-професори Л.В.Баженов і В.С.Прокопчук, очолили підготовку і видання посібника з основ краєзнавства [11].

Академік був серед ініціаторів і фундаторів Української академії історичних наук, увійшов до президії, очоленої президентом УАН академіком В.А.Смолієм, як перший віце-президент, мріяв про перетворення академії в державну інституцію для об’єднання науковців-істориків установ Національної академії наук України та вищих навчальних закладів [12]. На жаль, ця ідея залишилася нереалізованою.

Петро Тимофійович був різностороннім ученим, організатором історичної науки і краєзнавства не тільки на рівні республіки, Союзу, а й міжнародному, керівником авторських колективів і редколегій низки видань. Збірник документів і матеріалів про державну і громадську діяльність та наукову працю академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька “Що ми залишаємо нащадкам?” станом на 2007 рік зафіксував у його бібліографії 788 публікацій [46, с. 437–492]. Його позицію як науковця-дослідника визначала поміркованість, вдумливий підхід до переосмислення історії. Її чітко задекларував у доповіді на III з’їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців (2003 р.): “Сьогодні ми багато говоримо про переосмислення нашої історії, про її нове бачення, нові підходи. Головне тут не піти хибним шляхом механічної заміни плюсів на мінуси, і навпаки. Мистецтво пізнання минулого у тому й полягає, щоб розуміти ту психологічну ауру, в якій та чи інша подія відбувалася. Малопродуктивно мазати дьогтем усе, що відбувалося в радянські часи – адже мільйони людей жили у певному, беззаперечно вкрай політизованому й заідеологізованому суспільстві і діяли відповідно до своїх переконань. У тому, що зроблено ними і що перейшло нам у спадок, далеко не все заслуговує осуду. Покоління, які вступають у життя, повинні знати минуле у всій його складності та неоднозначності. Жодна із складних і трагічних сторінок нашої історії не повинна стертися з народної пам’яті. Очорнення минулого, як і замовчування фактів, які на нинішньому відтинку часу уявляються невинними з погляду політичної кон’юнктури, – злочин перед прийдешніми поколіннями. Від нас з вами залежить, яким уявлятимуть ХХ століття люди, котрі житимуть через 100 або 200 років. І наш обов’язок – показати їм не один суцільний негатив. Головне – чесно і правдиво відтворити події і факти, а оцінки наші нащадки зроблять самі з висоти свого історичного досвіду. Історію потрібно бачити такою, якою вона була, а не переписувати її, як то кажуть, з нуля, що на превеликий жаль роблять нині деякі політики і навіть окремі вчені” [24, с. 28].

Цю тему він неодноразово обговорював з відомими вченими, які представляли різні регіони. 13 серпня 2000 року у вузькому колі істориків з Хмельниччини академік разом з ними підписався під такими рядками: “Історіографія і розвиток історичної науки в Україні на рубежі III-го тисячоліття тісним чином пов’язані з сумлінністю вчених-істориків. Основна засада – спокійно і розважливо розглянути історичний процес у його конкретній динаміці. Це означає, що історики повинні об’єктивно, не політизуючи, розглядати події історії і сучасності. Фальсифікаціям, пов’язаним з політичними виїнками, не повинно бути місця в історії. Одне слово, одну неправду не потрібно замінити другою. Тільки за цих умов можна наблизитися до об’єктивного висвітлення конкретних подій і до їх дійсно наукового узагальнення”. П. Т. Тронько вирішував ці питання в динаміці власних поглядів і переконань. Скажімо, у спогадах про воз’єднання Західної України з Радянською, опублікованих у газеті “Молодь України” (1989), ще не маючи доступу до джерел про домовленості Гітлера–Сталіна щодо поділу сфер впливу у Європі, він кількома рядками ще картав

“представників іноземних газет”, які твердили не про звільнення, а окупацію західних областей [33]. А вже 2009 року в брошурі “Було це так...”, залишаючись при думці, що возз’єднання було “актом історичної справедливості, важливим кроком на шляху консолідації української нації”, не обійшов увагою таємні додатки до “Пакту Молотова–Ріббентропа”, називаючи їх результатом “брудної політичної гри”, “символом нечесної політики”, засудив і необґрунтовані репресії у Західній Україні [43, с. 5, 39]. Застереження академіка П.Т.Тронька актуальні в умовах дії закону про декомунізацію, ставлення до подій радянсько-німецької війни.

Петро Тимофійович поширював свою діяльність на всі регіони України. По-синівськи любив рідну Харківщину, Богодухівщину, де за його підтримки побудовано десятки закладів освіти, будинок культури, професійно-технічне і медичне училища, меморіальний комплекс загиблим воїнам-односельчанам, клуб та бібліотеку в рідному селі Заброди, газифіковано с.Кручик, де народився В.Н.Каразін. Він підтримував сільську молодь краю в намаганні здобути вищу освіту та багато інших добрих справ. Недарма колектив Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна обрав П.Т.Тронька своїм почесним членом, головою наглядової ради, а харків’яни 2000 року – довірили йому очолювати регіональну громадську організацію “Харківське земляцтво”. Подоляни теж любили академіка, вважали його своїм, а він завжди відповідав взаємністю і потужною підтримкою їх добрих починань. У 1961–1978 рр. заступник голови Ради Міністрів Української РСР П.Т.Тронько не раз бував у Хмельницькій, Вінницькій областях, допомагав у вирішенні найрізноманітніших справ. У санаторії Міністерства оборони, що в м.Хмільник на Вінниччині, є пам’ятна плита про заснування 1970 року санаторного парку головним лікарем Дмитром Тимофійовичем Троньком. Левову долю зусиль до облаштування цієї пам’ятки природи доклали і Петро Тимофійович.

Очолоючи в 1967–1988 рр. Українське товариство охорони пам’ятників історії та культури, подав допомогу в збереженні і реставрації Кам’янецької та Меджибізької фортець, дослідженні ставки Гітлера під Вінницею і встановленні пам’ятника розстріляним полоненим, що будували її, у відкритті пам’ятників М.О.Некрасову в Немирові, В.П.Затонському – у Хмельницькому, У.Кармалюку – у Летичеві, реставрації будинку Пестеля в Тульчині. Схвалив ідею збереження унікальної пам’ятки церковного зодчества – Маківської церкви на Дунаєвщині, її реставрації і перетворення в картинну галерею. З відкриттям галереї побував у Макові, допоміг поповнити виставкові експонати полотнищами відомих художників. Так була врятована від знесення ще одна архітектурна пам’ятка. Академік П.Т.Тронько брав участь в організації і відкритті Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування.

У книзі “Подвиг твоїх батьків” (1968) торкнувся подій Другої світової війни в нашому краї, зокрема становлення Проскурівського партійно-комсомольського підпілля на чолі з Миколою Храновським, боротьби проти нацистського

окупаційного режиму підпільних комсомольських організацій Городоцького, Меджибізького, Сатанівського районів Кам'янець-Подільської області, Літинського – Вінницької, героїзму підпільників офіцера Порфирія Цапка із Саганова й учителя Федора Цісаря з Турчинців, самопожертви їх матерів, які загинули, не видавши місцезнаходження синів. У монографії – розповідь про партизанське з'єднання Одухи, Кузовкова на Славутчині, участь подолян Маші Пилипчук, Івана Солодковського, Василя Порика та Василя Колесника в русі Опору у Франції, внесок комбата Івана Тоткайла у врятування Риги від зруйнування фашистами [29].

Підтримував Петро Тимофійович краєзнавців Поділля. Уважно стежив за ходом підготовки вінницького і хмельницького томів історії міст і сіл, надавав організаційну і методичну допомогу, тримав тісний контакт з головами обласних редколегій Л.Ф.Олійником, М.І.Мехедою, їх помічниками Г.А.Лютворт, Д.М.Галаєм. У своїх працях “Летопись дружбы и братства”, “Шляхами народного подвигу” високо оцінив внесок подолян у видання двадцятишеститомника [30]. На квартирі, у робочому кабінеті П.Т.Тронька, була полиця томів “Історії міст і сіл Української РСР” з пам'ятними надписами. Висловлюючи вдячність голові Головної редколегії видання за постійну допомогу і підтримку, хмельничани, зокрема, написали: “Шановний Петро Тимофійович! На знак глибокої поваги даруємо Вам книгу, в якій розповідається про героїчне минуле і сучасне орденосної Хмельниччини”. 1991 року в Кам'янці-Подільському видано книгу “Репресоване краєзнавство”, в якій вміщено 6 нарисів про подільських літописців, які стали жертвами сталінських репресій. Їх готували дослідники Кам'янець-Подільського державного педінституту (К-ПДП), а редакційну колегію цього фоліанту очолював П.Т.Тронько [20].

Петро Тимофійович – організатор V-ої всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства, яка восени 1991 року проходила в Кам'янці-Подільському, та XI-ої, яка 2004 року відбулася в Хмельницькому, відкривав їх, виступав з доповідями. Також брав участь у краєзнавчих конференціях “Поділля в роки Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.” (1992) та “Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій” (1997), які проходили в Дунаївцях, в установчих зборах краєзнавців Дунаєвцького району, на яких 1992 року була створена одна з перших в Україні районна організація ВСК, дав настанови, вручив посвідчення за своїм підписом першим 55 членам. У зв'язку з 70-річчям Українського комітету краєзнавства професору К-ПДП І.С.Винокуру було присвоєно звання “Почесного члена Всеукраїнської спілки краєзнавців”, ректору цього інституту професору А.О.Копиліву і завідуючому Дунаєвцьким райвідділом освіти, голові районної організації ВСК В.С.Прокопчуку – заслуженого працівника народної освіти України. Відзнак удостоїлись тодішній голова Хмельницької обласної організації ВСК І.Т.Буб'яков, активісти краєзнавчої справи С.С.Олінович, В.І.Соха. Згодом почесне звання “Заслужений працівник освіти України” з подачі академіка П.Т.Тронька було присвоєно ректору Кам'янець-Подільського

національного університету професору О.М.Завальнюку, “Заслужений працівник культури України” – В.О.Савчуку, премією імені Д.І.Яворницького відзначені Л.В.Баженов, О.М.Завальнюк, І.В.Рибак, В.О.Савчук.

Велику підтримку надавав академік науково-педагогічному колективу Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у підготовці наукових кадрів. За його наукового консультування науковий ступінь доктора історичних наук здобули Л.В.Баженов, В.С.Прокопчук, кандидата історичних наук – А.М.Каньоса, Н.Л.Кротік, В.О.Савчук. Він був також науковим консультантом доктора історичних наук Л.Л.Місінкевича, науковим керівником кандидатських дисертацій кам’ячан О.А.Шевчука, В.Й.Жезицького. Він також сприяв науковому стажуванню викладачів К-ПНУ імені Івана Огієнка у відділі регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України, розміщенню наукових статей здобувачів, аспірантів та докторантів у фахових виданнях відділу та Національної спілки краєзнавців України.

Не раз брав участь у різних наукових форумах, що проходили на базі університету, зокрема у II міжнародному конгресі українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку” (2003), відкритті читального залу природничо-економічного факультету (2006), очолював редакційну колегію наукового збірника “Освіта, наука і культура на Поділлі”, консультував викладачів з питань теорії і методики вузівського краєзнавства, був науковим редактором навчального посібника В.С.Прокопчука “Шкільне краєзнавство” (2011). Враховуючи ці великі заслуги академіка П.Т.Тронька, вчена рада присвоїла йому звання почесного професора університету, а сесія міської ради – “Почесного громадянина міста Кам’янець-Подільського”. У своїх роздумах про академіка П.Т.Тронька “Людина великого серця” професор-хмельничанин Л.Д.Місінкевич відмітив: “Петро Тимофійович Тронько став для мене науковим батьком, який щедро ділився своїми знаннями, багатим життєвим досвідом та мудрістю. Його земні справи та задуми належить продовжувати всім нам – його вихованцям та учням”. Цю думку розділяють усі, до кого благодатно доторкнувся своєю високістю академік П.Т.Тронько.

Діяльність академіка П.Т.Тронько знайшла високе визнання в Україні та за рубежом. Голова Радянського фонду культури академік Д.С.Лихачов так охарактеризував свого київського колегу: “Важко уявити собі на Україні іншу людину, яка так уміло і органічно поєднувала б у собі досвід ученого, талант організатора, невичерпну енергію молодого людини”. Цю рису підмітив і багатолітній помічник Петра Тимофійовича провідний науковий співробітник відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України Ю.З.Данилюк: “Бути молодим, коли тобі двадцять, – легко. Але бути молодим завжди, хоч скільки б сповнилось літ, вдається не кожному. Це – справжній талант, це – горіння неспокойного серця, пошук, постійне прагнення вперед – саме таку вдачу має Петро Тимофійович Тронько”. Саме ці риси, на нашу думку, тримали його впродовж 96 років й дали можливість вченому зробити сотні вікопомних справ.

Плодотворна праця ученого, державного і громадського діяча знайшла високу оцінку з боку держави. 7 липня 2000 року Указом Президента України йому присвоєно звання Героя України “за визначні особисті заслуги перед Україною”. Він народжений 14 орденами, у тому числі найвищими орденами СРСР – орденом Леніна (1961), чотирма орденами Трудового Червоного прапора (1958, 1965, 1971, 1973), Дружби народів (1975), 22 медалями, Почесними грамотами Української, Естонської, Білоруської РСР, орденами незалежної Української держави – “За заслуги III ст.” (1995), Богдана Хмельницького III і II ст. (1997, 1999). Він був депутатом Верховної Ради УРСР дев’яти скликань, делегатом багатьох партійних і комсомольських з’їздів, почесним професором, почесним доктором багатьох вищих навчальних закладів України, скеровував науково-дослідницьку працю десятків кандидатів і докторів історичних наук, таким чином залишивши себе в душах і пам’яті своїх учнів, а наукову частку – у їх працях.

За пропозицією хмельничан Національною спілкою краєзнавців України була встановлена премія імені Героя України академіка П.Т.Тронька. У числі перших лауреатів є і хмельничани – професори В.С.Прокопчук (2013 р.) і Л.В.Баженов (2014 р.).

15 вересня 2011 року Україна прощалася зі своїм Героєм. До клубу Кабінету Міністрів України на Інститутській, 7 пролягли дороги з усіх її куточків. Без перебільшення, наймасовішою була хмельницька делегація – з Кам’яниці-Подільської прибули ректор національного університету імені Івана Огієнка професор О.М.Завальнюк, доктори історичних наук, професори Л.В.Баженов, В.С.Прокопчук, декан педагогічного факультету професор П.С.Каньоса, кандидати історичних наук А.М.Каньоса, Н.Л.Кротік, В.О.Савчук, О.А.Шевчук, з Хмельницького – начальник управління освіти і науки облдержадміністрації В.І.Очеретянко, проректор Хмельницького університету управління і права, доктор історичних наук Л.Л.Місінкевич, кандидат історичних наук Н.В.Титова, кандидат політичних наук С.В.Білошицький, М.І.Баюк, М.М.Немов [3]. Країна віддала останні почесті своєму достойному синові. Для організації похорону була створена урядова комісія. У клубі Кабінету Міністрів України останній поклін йому склали прем’єр, голова Верховної Ради України, міністр освіти і науки, соратники Петра Тимофійовича по службі, науковій, пам’яткоохоронній діяльності, його учні. Він похований на центральній алеї Байкового кладовища. Багаторазові спілкування з великим патріотом, вченим і організатором краєзнавчого руху переконують, що основним джерелом величезної, натхненої, подвижницької і присвяченої українським інтересам праці, якою П.Т.Тронько наповнив своє довге і корисне для людей життя, була його незрадлива синівська любов до рідної України, готовність і вміння спрямувати її на вирішення великих і потрібних їй справ.

Список використаних джерел і літератури

1. Голос України. – 2015. – 18 лют. (№ 29). – С. 4.
2. Данилюк, Ю. 3. Поборник увічнення слави козацької / Юрій Данилюк, Віктор

Войналович // Що ми залишимо нащадкам? – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – С. 87-94.

3. Завальнюк, О. М. Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук // Освіта, наука та культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. – Т. 17: Пам'яті академіка П.Т.Тронька. – С. 3-11.

4. Історія Української РСР: у 8 т. 10 кн. / АН УРСР, Ін-т іст.; [редкол.: В. І. Клоков (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 7. – 535 с. – [П. Т. Тронько є автором § 26 у розд. 1; § 3 у розд. 2; § 3 у розд. 3].

5. Історичне краєзнавство в Українській РСР: [монографія] / П. Т. Тронько, В. О. Горбик, Ф. П. Шевченко та ін.; відп. ред. П. Т. Тронько. – К.: Наук. думка, 1984. – 240 с.

6. Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики: сб. статей. – К.: Наук. думка, 1991. – 312 с.

7. Келдыш, М. В. В авангарде прогресса / М. В. Келдыш // Правда. – 1976. – 7 нояб.

8. Кремень, В. Г. Від учителя – до академіка / Василь Кремень // Що ми залишимо нащадкам? – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – С. 34-36.

9. Матеріали пленуму та наради з питань підготовки енциклопедичного видання “Історія міст і сіл України” 12 червня 2009 р. – К.: НСКУ, 2009. – 51 с.

10. Методические рекомендации для подготовки томов “Свода памятников истории и культуры народов СССР” по Украинской ССР / П. Т. Тронько, В. М. Тимофеев. – К.: Ин-т ист. АН УССР, 1981. – 208 с.

11. Основи краєзнавства: підручник для студентів ВНЗ / Міністерство освіти і науки України, Харківський нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна; Нац. спілка краєзн. України; автор. колектив: Л. В. Баженов, Г. В. Бондаренко, В. С. Прокопчук [та ін.]; за ред. О. П. Реєнта. – Харків, 2015. – 332 с.

12. Падалка, С. С. Створення Української академії історичних наук / С. С. Падалка // Укр. іст. журн. – 1999. – № 3. – С. 158.

13. Пленум правління Національної спілки краєзнавців України: матер. і док. – К.: НСКУ, 2010. – 42 с.

14. Петр Тимофеевич Тронько: биобиблиограф. указат. / вступ. стаття акад. И. И. Минца и В. А. Горбика, библиогр. Ю. З. Данилюк. – К.: Наук. думка, 1986. – 58 с.

15. Прокопчук, В. С. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ століття: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту / В. С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. – 600 с.

16. Прокопчук, В. С. Академік НАН України Тронько П. Т. і Дунаєвечина (до 90-річчя від дня народження) / В. С. Прокопчук, Т. К. Прокопчук. – Дунаївці, 2005. – 20 с.: фото.

17. Прокопчук, В. С. Шкільне краєзнавство: навч. посіб. / В. С. Прокопчук. – К.: Вид-во “Кондор”, 2011. – 338 с.

18. Прокопчук, В. С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність: монографія. – 2-ге вид., доповн. / В. С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2014. – 312 с.

19. Реєнт, О. П. Патріарх українського краєзнавства / Олександр Реєнт // Що ми залишимо нащадкам? – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – С. 48-59.

20. Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки) / Л. Л. Бабенко, С. С. Бабенко, Г. П. Білоус, П. Т. Тронько та ін.; АН України, Ін-т іст. України. – К.: Рідний край, 1991. – 478 с.: іл.

21. Сікорський, М. Шляхами доброти / Михайло Сікорський // Що ми залишимо нащадкам? – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – С. 83-86.

22. Скляренко, Д. Є. П.Т.Тронько – делегат всевітньої конференції демократичної молоді (Лондон, 1945 р.) / Д. Є. Скляренко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. Укр. НАН України, 2005. – Вип. 29, ч. 2. – С. 217-224.

23. Смолій В. А. Учений, людина, громадянин / Валерій Смолій // Що ми залишимо нащадкам? – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – С. 24–29.

24. Ш з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29-30 жовтня 2003 року): матер. та док. / редкол.: П. Т. Тронько (голова); упорядн.: О. Бажан, В. Дмитрук, А. Ситник. – К.: Видавн. центр “Академія”, 2004. – 160 с.

25. Толочко, П. П. Слово про П.Т.Тронька / Петро Толочко // Що ми залишимо нащадкам? – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – С. 30-33.

26. Тронько, П. Лилия / П. Тронько, В. Загурский // Комсомольская правда. – 1943. – 15 сент.

27. Тронько, П. Т. Безсмертя юних (з історії боротьби комсомольського підпілля України в роки Великої Вітчизняної війни) / П. Т. Тронько. – К.: Молодь, 1957. – 176 с.: іл.

28. Тронько, П. Т. Бессмертие юнных (из истории борьбы комсомольского подполья Украины против гитлеровских захватчиков в годы Великой Отечественной войны) / П. Т. Тронько. – М.: Молодая гвардия, 1958. – 181 с.: ил.

29. Тронько, П. Т. Подвиг твоїх батьків / П. Тронько. – К.: Вид-во “Молодь”, 1968. – 434 с.: фото.

30. Тронько, П. Т. Летопись дружбы и братства: из опыта создания “Истории городов и сел Украинской ССР” в 26 т. / П. Т. Тронько. – К.: Наук. думка, 1981. – 128 с.

31. Тронько, П. Т. История завода “Арсенал” имени В.И.Ленина / П. Т. Тронько, В. П. Горшков, С. В. Гусовский и др.; АН УССР, Ин-т ист. – К.: Наук. думка, 1986. – 559 с.: ил.

32. Тронько, П. Т. Історія колгоспу “Здобуток Жовтня” / П. Т. Тронько, М. П. Заблоцький, О. Д. Кузьмінська та ін.; АН УРСР, Ін-т іст. – К.: Наук. думка, 1986. – 189 с.

33. Тронько, П. Т. Було це так / Петро Тронько // Молодь України. – 1989. – 16, 17, 22 серп.

34. Тронько, П. Т. Увічнена історія України / П. Т. Тронько, В. О. Войналович; АН України, Ін-т іст. України. – К.: Наук. думка, 1992. – 275 с.: іл.

35. Тронько, П. Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури. Досвід. Проблеми. Перспективи / П. Т. Тронько; передне слово і наук. редаг. Ф. П. Шевченка. – К.: Рідний край, 1994. – 108 с.

36. Тронько, П. Т. Навічно в пам'яті народній: з історії боротьби комсомольців і молоді України проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної

війни / П. Т.Тронько. – К.: Молодь, 1995. – 160 с.: іл.

37. Тронько, П. Т. Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар в сусп.-політ. житті України 60–80 рр. XX ст.: зб. док. і магер. / П. Т. Тронько, О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк; НАН України. – К.: Рідний край, 1999. – 304 с.: іл.

38. Тронько, П. Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи) / Петро Тронько. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2000. – 272 с.: іл.

39. Тронько, П. Т. Згадаймо всіх поіменно... З історії боротьби комсомольців і молоді України проти німецько-фашистських загарбників уроки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. / П. Т. Тронько. – К.: Молодь, 2001. – 224 с.: іл.

40. Тронько, П. Т. Українське краєзнавство в XX столітті (до 75-річчя Всеукраїнської спілки краєзнавців) / Петро Тронько. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2002. – 85 с.

41. Тронько, П. Т. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців) / Петро Тронько. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2003. – 125 с.

42. Тронько, П. Т. Молодість, опалена війною. З історії боротьби комсомольців і молоді України проти німецько-фашистських загарбників уроки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. / П. Т. Тронько. – К.: ПП “Ковальський В. В.”, 2004. – 224 с.: іл.

43. Тронько, П. Т. “Було це так...”. До 70-річчя Народних Зборів Західної України. Спогади депутата / Петро Тронько. – К.: НСКУ, 2009. – 40 с.: іл.

44. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг.: в 3 т. / [редкол.: П. Т. Тронько та ін.]. – К.: Политиздат, 1975. – Т. 1. – 544 с.: ил., фото, карты.

45. Шевченко, Ф. П. На варті народних святинь / Федір Шевченко // Що ми залишимо нащадкам? – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – С. 67-73.

46. Що ми залишимо нащадкам?: збірка матер. і док. про державну, громадську діяльність та наук. роботу академіка НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / Я. В. Верменич, В. М. Іршенко; за ред. академіка НАН України В. А. Смоля. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – 552 с.: іл.

47. Янко, Д. Г. Синівська любов до матері – України / Дмитро Янко // Культура і життя. – 2008. – 24 груд. (№ 52).

Victor Prokopchuk, Oleksander Zavalniuk

Inspired by love for his native Ukraine

The article highlights the key stages of life, scientific management and outstanding way of the public and political figure, scientist and historian, one of the organizers of history as science, local history research, monuments and museums expert, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Hero of Ukraine, Honorary Professor of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko national University, Ukrainian patriot and humanist, selfless worker in the field of Ukrainian national revival, high-erudite and respected person in different

circles – Petro Tymofiyovych Tronko, who on July 12, 2015 would have turned 100 years.

Keywords: *academician P.T.Tronko, the Supreme Council of the USSR, Council of Ministers, the policy of historic memory, Ukraine National Union of local historians, historical studies, heritage work, research work, training of the teaching staff, social activities.*

В.С.Прокопчук, А.М.Завальнюк

Его вдохновляла любовь к родной Украине

Освещаются основные этапы жизненного, научного и управленческого пути выдающегося общественного, государственного и политического деятеля, ученого-историка, одного из организаторов исторической науки, научного краеведения, памятниковедения и музееведения, академика Национальной Академии наук Украины, Героя Украины, Почетного профессора Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, украинского патриота и гуманиста, самоотверженного работника на поле украинского национального возрождения, высоко эрудированного и уважаемого в различных кругах человека – Петра Тимофеевича Тронько, которому 12 июля 2015 года исполнилось бы 100 лет со дня рождения.

Ключевые слова: *академик П.Т.Тронько, Верховный Совет УССР, Совет Министров УССР, политика исторической памяти, Национальный союз краеведов Украины, историческое краеведение, памятноохранная работа, научные труды, подготовка научно-педагогических кадров, общественная деятельность.*

Одержано 15 червня 2015 року